

TRANSFORMÁCIA VIDIECKEJ KRAJINY MIKROREGIÓNU TERMÁL PO ROKU 1989

Michaela Žoncová

Banská Bystrica
2019

OBSAH

ÚVOD	3
1 TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ	4
1.1 Vidiecka krajina	4
1.1.1 Transformácia vidieckej krajiny	6
1.2 Diverzifikácia	12
2 METODIKA	15
2.1 Charakteristika vstupných ukazovateľov	19
2.1.1 Demografické ukazovatele	19
2.1.2 Ekonomické ukazovatele	20
2.1.3 Krajinno-ekologické ukazovatele	23
3 VYMEDZENIE ÚZEMIA	27
4 DIVERZIFIKÁCIA VIDIECKEHO PRIESTORU	31
4.1 Analýza vybraných ukazovateľov	31
4.1.1 Demografické ukazovatele	31
4.1.2 Ekonomické ukazovatele	34
4.1.3 Krajinno-ekologické ukazovatele	47
5 ZHODNOTENIE VYBRANÝCH UKAZOVATEĽOV POMOCOU MULTIKRITERIÁLNEJ ANALÝZY	61
6 ZMENY DRUHOTNEJ KRAJINNEJ ŠTRUKTÚRY VO VYBRANEJ OBCI	65
7 DIVERZIFIKÁCIA KRAJINNEJ ŠTRUKTÚRY V INTRAVILÁNE OBCE PODHÁJSKA	70
7.1 Druhotná krajinná štruktúra intravilánu obce Podhájska (r. 1986)	70
7.2 Súčasná krajinná štruktúra intravilánu obce Podhájska (r. 2016)	74
7.3 Zmeny krajinskej štruktúry v intraviláne obce Podhájska v rokoch 1986 a 2016	80
7.4. Analýza zmien krajiny v obci Podhájska v Patch Analyst	86
7.5 Scenáre rozvoja krajiny obce Podhájska	87
8 POROVNANIE DIVERZITY KRAJINNEJ ŠTRUKTÚRY VO VYBRANÝCH OBCIACH MIKROREGIÓNU TERMÁL V ROKU 2017	92
9 DISKUSIA	96
ZÁVER	100
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	103
ZOZNAM PRÍLOH	111

ÚVOD

*„Kvalita života nie je len o tom, čo nájdete v obchodoch;
je to o krajine.“
Donald Tusk*

Krajina je dynamický systém, ktorý sa mení v čase a priestore. Špecifickým typom krajiny je vidiecka krajina, ktorá bola v minulosti chápaná ako symbol poľnohospodárstva a poľnohospodárskej krajiny a vidiek tak plnil prvotne produkčnú funkciu. Po roku 1989 sa však hospodárstvo Slovenska preorientováva na trhové hospodárstvo, čo malo za následok prudké zmeny z hľadiska vlastníckych vzťahov podnikov, výrobných postupov, či konkurencie na trhu. Taktiež sa zmenilo postavenie poľnohospodárstva na vidieku, ktoré v tom období začalo formovať nový vzhľad a význam vidieka. Vidiecka krajina a vidiecke obce týmto pádom menili svoj charakter a začali plniť aj iné funkcie ako poľnohospodársku. Do popredia sa dostáva fenomén – diverzifikácia vidieka, t.j. prerod poľnohospodárskeho (monoprodukčného) vidieka na polyfunkčný systém, ktorý sa snaží maximálne využívať svoj potenciál a presúvať kapitál do rôznych činností, ktoré mali svoje zastúpenie najmä v urbánnom priestore – priemyselná činnosť, cestovný ruch a pod.

Práve v sledovanom území mikroregiónu Termál zohráva veľkú úlohu cestovný ruch založený na termálnom kúpalisku v obci Podhájska, ktoré je hnacou silou rozvoja v mikroregióne. Na vidieku sa usídľujú aj ďalšie aktivity, ktoré v minulosti mali menšie zastúpenie, ako napr. priemyselné podniky, rôzne typy služieb, rozvíja sa malé a stredné podnikanie. Všetky spomínané zmeny vplyvajú na kvalitu, vzhľad a štruktúru krajiny a nastáva prerod jednotlivých krajinných prvkov na iné prvky s novými funkciami. Z tohto dôvodu je dôležité sledovať i procesy, ktoré prebiehajú na vidieku a analyzovať ich trendy vývoja. V predkladanej štúdii sa zameriavame na zhodnotenie zmien vo vidieckej krajine mikroregiónu Termál, ktoré nastali pod vplyvom tranzitívnej ekonomiky, t.j. po roku 1989 až po súčasnosť. Cieľom je tak poukázať na dôsledky diverzifikácie hospodárskej aktivity, ktoré sa prejavujú priamo v krajine, formujú jej vzhľad vidieka a jeho ďalšie smerovanie vidieka. Monofunkčný vidiek sa mení na multifunkčný vidiek, čo má vplyv na kvalitu životného prostredia. Vidiek sa diverzifikuje a vstupujú do neho nové funkcie. V súčasnosti sa zmenám krajiny venuje mnoho odborníkov, avšak väčšina sa orientuje hlavne na zmeny krajiny v extraviláne. Modelové územie mikroregiónu Termál je vhodnou ukážkou na skúmanie diverzifikácie vidieka, nakoľko krajina v tomto území je sčasti formovaná rozvojom cestovného ruchu, ktorý sa rozvíja vďaka neustále narastajúcej popularite termálneho kúpaliska v obci Podhájska. Práca tak môže poslúžiť ako príklad pre skúmanie zmien intravilánu vidieckych obcí a môže sa využiť ako základ pri ďalšom výskume, napríklad pri porovnaní zmien vidieka v iných regiónoch, či krajinách, prípadne pri tvorbe možných scenárov vývoja.

1 TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Pojem „krajina“ je bežne používaný pojem v odbornej praxi, avšak je veľmi nejednoznačne zadefinovaný, nakoľko jeho chápanie sa môže rozlišovať aj od konkrétneho zamerania každého bádateľa. Krajinu môžeme z tohto dôvodu definovať na základe rôznych hľadísk a to napríklad z geografického, ekologického, biologického, historického, organizačno-správneho, demografického a pod. (Mišovičová, 2008). Legislatívne vymedzenie pojmu krajina na Slovensku poukazuje na to, že krajina je komplexný systém priestoru, polohy, georeliéfu a ostatných navzájom funkčne prepojených hmotných prirodzených a človekom pretvorených aj vytvorených prvkov, najmä geologického podkladu a pôdotvorného substrátu, vodstva, pôdy, ovzdušia, rastlínstva a živočíšstva, umelých objektov a prvkov využitia územia, ako aj ich väzieb vyplývajúcich zo sociálno-ekonomických javov v krajine. Krajina je životným prostredím človeka a ostatných živých organizmov (Zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon)). Európska legislatíva definuje krajinu ako územie vnímané ľuďmi, ktorého charakter je výsledkom činností a vzájomných vzťahov prírodných a/alebo ľudských faktorov (Európsky dohovor o krajine, 2000). Odborníci, ktorých predmet výskumu je akokoľvek spojený s krajinou definujú tento pojem na základe vlastného uhľu pohľadu na krajinu. V rámci územia Slovenska priniesli prvé názory na krajinu už v 60. rokoch 20. storočia vo svojich prácach Ružička (1965), Ružička, Ružičková, Žigrai (1978), ktorí predstavujú biocentricky orientovanú školu (t.j. krajinu chápu ako súbor ekosystémov). Geografický, resp. geosystémový pohľad na krajinu prezentujú Mazúr, Drdoš, Urbánek, (1980), Kele, Mariot (1983), Mičian, Zatkálík (1986), Oťahel (1994), Krcho (1997) a i. Tento prístup spočíva v tom, že sa na daný komplex pozeráme ako na geosystém, teda sústreďujeme pozornosť na všetky zložky krajiny a vzťahy v krajine rovnako. Z definícií krajiny z 90. rokov 20. storočia môžeme spomenúť definíciu Oťahela (1994), ktorý vníma krajinu ako komplexnú, materiálnu a estetickú entitu životného prostredia alebo jeho súčasti, pričom ju definuje ako systém materiálnych prvkov, synergicky interagujúcich cez svoje vlastnosti v priestorovej a časovej dimenzii. Jej materiálna štruktúra má svoj vonkajší prejav, obraz, ktorý sa diferencuje v priestore a v čase svojou vizuálnou štruktúrou. Izakovičová (1997) vníma krajinu ako priestorový výsek geobiosféry. Na jednej strane chápe krajinu ako krajinný obraz, na druhej strane ako prírodný komplex. Krajinu však chápe aj systémovo, t.j. ako geosystém, resp. krajinný ekosystém. Na potrebu rozlíšenia množstva pojmov oscilujúcich okolo termínu krajina ako napr. príroda, kraj, priestor, teritórium, vlasť, domov, životné prostredie a zároveň hľadanie ich vzájomných rozdielov a väzieb týchto pojmov poukazuje predovšetkým Gojda (2000). Autor sa sám pri definovaní krajiny zaoberá odvodenými názvami ako „kraj“ či „krajan“, ktoré sú vyjadreniami vzťahu ľudského jedinca k miestu, kde sa narodil, kde prežil svoje detstvo. Z toho vyplýva, že krajina je ľudský fenomén, ktorý má charakter horizontu bližšieho ako „svet“ a príbuzného obzoru domova. Krajina je určitým videním domova, vizualizáciou človeka v horizonte miesta, ktoré je vykrojené vo vzťahu, ktorému jedinec resp. spoločnosť rozumie v danom čase na danom mieste (Gojda, 2000).

1.1 Vidiecka krajina

Vidiecka krajina je špecifický typ krajiny sa vyznačuje aj špecifickými znakmi. Vidiecky priestor (rurálny) sa často chápe aj ako opozitum mesta, mestského priestoru (urbánneho priestoru). Jednou z prvých definícií vidieka je charakteristika podľa Johnstona (1986), ktorý

definuje vidiek na základe využívania zeme. Vidiek chápe ako územie s extenzívnym využívaním zeme s nízkou hustotou obyvateľstva. Táto definícia sa často používa ako kritérium vymedzenia rurálneho priestoru. Za indikátory vidieka môžu byť považované napríklad ukazovatele úrovne vybavenosti domácností, demografickej štruktúry, zamestnaneckej štruktúry alebo dochádzky. Za najvýznamnejší indikátor sa považuje ukazovateľ vzdialenosti do veľkých mestských centier, čo naznačuje, že vidieckosť môže byť v úzkom spojení s izolovanosťou, či marginalitou. Okrem týchto ukazovateľov označuje Johnston (1986) za typický ukazovateľ vidieka aj vzťah obyvateľov k životnému prostrediu a spätosť budov s okolitou extenzívnou krajinou. Podľa Hurbánka (2008) sú pri definovaní vidieckych areálov spravidla využívané tri prístupy: *administratívny* (vidiek ako komplementárny doplnok území, ktoré získali mestský status), *koncepčný* (využívajúci priestorové, štrukturálne charakteristiky – hustota zaľudnenia, sídel, krajinná pokrývka a využívanie krajiny, alebo nepriestorové, funkčné charakteristiky – demografické, sociálne, kultúrne, ekonomické a environmentálne vlastnosti hodnotených území) a *prístup*, ktorý je odvodený od určitej politiky (napr. Spoločnej poľnohospodárskej politiky), ktorá sa rozhodujúcou mierou podieľa na vymedzení rurálnych areálov v členských štátoch EÚ. Woods (2011) tvrdí, že z pohľadu geografie sa v rámci vidieka sleduje hlavne poľnohospodárstvo, dopad ľudskej aktivity na vidiecky priestor, štúdium vidieckej krajiny a využívanie pôdy. Prínos tohto pohľadu na vidiek spočíva hlavne v kladení dôrazu na priestorové diferenciácie a skúmanie krajiny a jej interakcie s ľudským činiteľom. Šíp a Vystoupil (2005) definujú vidiecky priestor ako periférne územie, ktoré vytvára zázemie mestám, na ktorých je ekonomicky a administratívne závislé. V územnom systéme del'by práce zaisťuje poľnohospodársku produkciu, drobné služby a rekreáciu. V súčasnosti však vidiek čelí úpadku významu poľnohospodárstva, či odlivu obyvateľstva a preto je potrebné sa venovať jeho oživovaniu prostredníctvom diverzifikácie jeho aktivít. Veľký význam vidieka tkvie v tom, že vidiecka krajina formuje časť nášho dedičstva; vidiek je významným svedkom minulosti a súčasné vzťahy medzi človekom a prírodným prostredím budujú aj životné prostredie na vidieku (Karpodini-Dimitriadi, 2000). Úžitok vidieka pre celú spoločnosť vyzdvihuje Haraj (1996), ktorý chápe vidiek ako multifunkčný priestor. Vidiek tak ako priestor pre bývanie a pre ekonomické aktivity vytvára podmienky pre poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybárstvo, remeslá a živnosti, priemysel a podniky poskytujúce služby. Je akýmsi vyrovnávacím protipólom nevyhnutným na udržanie environmentálnej rovnováhy, pre ochranu prírodných zdrojov nevyhnutných pre život a pre udržanie jeho genetickej rozmanitosti. Vďaka udržiavanej krajine a jej mnohotvárnosti ponúka vidiek ideálne možnosti relaxácie a oddychu. Modernú spoločnosť obohacuje zachovávanie tradícií a kultúrneho dedičstva. Zo súčasných definícií vidieka môžeme spomenúť jeho chápanie podľa Fázikovej (2009), podľa ktorej definícia vidieka závisí od sledovaného cieľa. Podľa nej je vidiek a vidiecky priestor definovaný na základe odlišného spôsobu života, vyplývajúceho z odlišných sociálnych väzieb na dedine a v meste, tiež na základe aktivít obyvateľstva, kde na vidieku väčšina ekonomicky aktívneho obyvateľstva pracuje v pôdohospodárstve, alebo odchádza za prácou. Vidiek ako hlavný predmet výskumu rurálnych vied je možné definovať z niekoľkých hľadísk.

1. Dichotomické definície vidieka – opierajú sa o štatistické a sociokultúrne základy. Vidiek je vymedzený na základe štatistických údajov, kedy vidiek je taký priestor, ktorý disponuje určitými znakmi, ktoré sú typické pre vidiek a mestám tieto znaky chýbajú alebo nimi disponujú len v malej miere. Hranice medzi mestom a vidiekom je striktné daná a nie je možné prelínanie medzi týmito dvomi javmi (Hruška, 2013). Táto hranica

bola však oslabená konceptom tzv. rurálno-urbánneho kontinua, ktorý predpokladá nárast počtu vidieckych znakov na osi mesto-vidiek (Holt-Jensen, 2009).

2. Štatistické definície vidieka – založené na pozorovateľných a merateľných prvkoch a výberoch parametrov, ktoré by mali byť reprezentatívne pre vidiecky priestor. K takýmto parametrom patrí napríklad počet obyvateľov alebo hustota obyvateľstva. OECD (2010) používa na vymedzenie vidieka práve hustotu obyvateľstva. Vidiecka obec je charakterizovaná ako obec s hustotou menšou ako 150 obyv. na km². Na medzinárodnom štatistickom kongrese vo Viedni v roku 1887 bol určený počet 2000 obyvateľov ako hraničný medzi mestom a vidieckym sídlom. Po II. svetovej vojne bola táto hranica v mnohých štátoch zvýšená na 5000 obyvateľov.
3. Sociokultúrne definície vidieka – založené na diferenciacii sociokultúrnych znakov populácie na vidieku a v meste, t.j. sledovanie odlišností v mestskom a vidieckom spôsobe života. Kvôli dominantným štatistickým metódam a nedostatku kvalitatívnym prístupom v rurálnych štúdiách, sa objavujú sociokultúrne definície veľmi zriedkavo, ak sa aj použijú, nemajú dominantné postavenie vo výskume, ale sú podradené štatistickým metódam.

Význam, vzhľad a funkcie vidieka sú ovplyvnené neustále prebiehajúcimi zmenami, ktoré sú spôsobené skupinami faktorov, ktoré krajinu tvoria – prírodné a antropogénne zložky. Zmeny v krajine môžu byť negatívne aj pozitívne. Hradecký a Buzek (2001) poukazujú na to, že ľudská činnosť vedome i nevedome zasahuje do biotických aj abiotických zložiek a procesov v krajine, avšak prevažne s negatívnymi dopadmi. Podľa Lipského (1995) sa vplyv ľudskej činnosti prejavuje hlavne ako priame narušenie krajinnej štruktúry spojené s exploataciou, t.j. využitím, hospodárskym zužitkovaním.

Na úrovni Európskej únie nebola doposiaľ vytvorená jednotná definícia vidieka. Každý štát používa vlastné definície založené na rôznych kritériách. V zásade sa však uplatňujú dva prístupy. Jeden z nich je definovanie vidieka podľa OECD, ktoré kombinuje kritérium hustoty zaľudnenia (menej ako 150 obyvateľov na 1 km²) a podiel osôb žijúcich vo vidieckych obciach (viac ako 50% obyv. žije vo vidieckych obciach – prevažne vidiecky región, 15-50% obyv. žije vo vidieckych obciach – významne vidiecky región, menej ako 15% obyv. žije vo vidieckych obciach – prevažne mestský región). Druhý prístup vytvorený Eurostatom vychádza z rovnakého kritéria, ale je inak štrukturovaný. Nová klasifikácia urbánneho a rurálneho priestoru podľa Eurostatu vychádza z týchto dvoch kritérií:

- hraničná hodnota hustoty obyvateľstva (300 obyvateľov na km²) aplikovaná do mriežky s rozmerom jednej bunky 1 km²
- minimálna hodnota veľkosti populácie (5000 obyvateľov na km²) aplikovaná na zoskupené bunky v mriežke nad hraničnou hodnotou hustoty obyvateľstva.

Obyvateľstvo žijúceho vo vidieckom priestore je obyvateľstvo mimo mestských oblastí identifikovaných prostredníctvom vyššie popísanej metódy (Eurostat, 2015).

1.1.1 Transformácia vidieckej krajiny

Spoločenské zmeny prebiehajúce po roku 1989 sa prejavili aj v charaktere a vzhľade vidieckej krajiny. Významné zmeny, ktoré ovplyvňovali vývoj vidieka v jednotlivých etapách po II. svetovej vojne až po súčasnosť, sú znázornené na obr. 1. Vo vidieckej krajine z hľadiska využívania krajiny hrá i v súčasnosti najdôležitejšiu úlohu poľnohospodárstvo. Vývoj poľnohospodárstva je schematicky načrtnutý na obr. 2. Na krajinu pôsobí plošne –

obhospodarováním poľnohospodárskych pozemkov a bodovo – umiestnením rôznych objektov a zariadení. Poľnohospodárska funkcia vidieka bola po II. svetovej vojne zameraná na zaistenie dostatku potravín pre obyvateľstvo miest. Do popredia sa teda dostával rozvoj miest industrializáciou pred rozvojom vidieka a vidiek bol z tohto dôvodu spájaný len s poľnohospodárstvom (Pěluha – Viktorová – Bednaříková, 2009).

Od 50. rokov 20. stor. prešla poľnohospodárska krajina zásadnými zmenami (Lipský, 2000). Touto problematikou sa zaoberajú Löw a Míchal (2003), ktorí hovoria o pojme „komunizmus v krajine“, pričom hlavné negatíva vidia v centrálnom riadení, ktoré nie je schopné rozlišovať rozdiely v mnohých procesoch, prehliada miestne potenciály, stráca schopnosť rozlišovať lokálne rozdiely. Podstatou centrálneho riadenia bolo uplatňovanie jednotných systémov hospodárenia bez ohľadu na miestne podmienky, čo však malo negatívne dopady na krajinu napr. v podobe erózie pôdy, odvodňovania, poškodzovania edafónu, bioty používaním nadmerného množstva hnojív a pod. Používanie hnojív bolo spojené s intenzifikáciou výroby, hnojivá boli používané v nadmernom množstve, keďže šetrenie hnojivom bolo trestané viac ako mrhanie hnojivom. Mozaika krajiny bola zmenená počas režimu centrálneho plánovania. Bola poškodená kostra ekologickej stability, ale aj pamäťová štruktúra krajiny, ktorá je tvorená prírodnými podmienkami a využívaním krajiny človekom. Trnka (2006) na základe historických podkladov konštatuje, že vidiek bol pred rokom 1948 charakterizovaný drobnozrnnou mozaikou plôch lúk, pasienkov, polí, menších ostrovov lesov a vidieckych sídiel v okolí ciest a vodných tokov. Výroba a produkcia malých roľníkov sa však následne kolektivizáciou (združstevňovaním) koncentrovala do jednotných roľníckych družstiev (JRD) a štátnych majetkov. Prvé JRD vznikli v roku 1949. Nakoľko vlastníctvo pôdy bolo družstevné, resp. štátne, záujem poľnohospodárov o výsledok hospodárenia značne poklesol, čo sa odrazilo aj na jeho kvalite. Jedným z hlavných príčin kolektivizácie bolo zväčšenie plochy pozemkov, najmä ornej pôdy, z dôvodu efektívneho nasadenia mechanizácie. Typickými znakmi kolektivizácie bolo rozorávanie medzí z dôvodu nasadenia strojov a ich veľkoplošného využívania. Tieto procesy sa prejavili v zhoršenej identifikácii hraníc pozemkov, naštartovaní erózných procesov v krajine, zhoršení vodohospodárskych pomerov v krajine, pretrhaní citových väzieb populácie k vidieckej krajine, chemizácii výroby a aglomerovaní podnikov. Podľa Skleničku (2003) kolektivizácii odolalo len 1% súkromníkov v podhorských a horských oblastiach. Vidiecka krajina sa stala priestorom pre veľkovýrobu. Môžeme tvrdiť, že v tomto období nastala unifikácia krajiny, t.j. zjednotenie rázu krajiny. Dobytok sa nárazovo presunul od roľníkov do veľkokapacitných maštali (intenzifikácia) a počet kusov dosahoval v jednom podniku aj viac ako sto či tisíc kusov, čím sa zaviedla veľkovýroba. Sceleovaním pôdy a jej transformáciou na ornú pôdu prudko vzrástol stupeň zornenia. Mnohé plochy ako napríklad rybníky, sady, živé ploty a pod. stratili svoj hospodársky význam, boli opustené alebo odstránené. Tieto fakty mali negatívny environmentálny dopad na krajinu (strata heterogenity).

V 60. rokoch nastupuje obdobie silnej industrializácie, kedy začína sťahovanie obyvateľov z vidieka do miest za prácou a lepšou kvalitou života, kedy sa začína presadzovať masívna propaganda a nábor predovšetkým do odvetví priemyslu. Pokles počtu obyvateľov na vidieku sa týkal najmä území mimo hlavnú produkčnú poľnohospodársku oblasť a v mnohých obciach došlo k emigrácii mladej generácie do takej miery, že poľnohospodárstvo bolo veľmi prestarnuté (Burian a kol. 2013). Závody ťažkého priemyslu tak naberali veľké množstvo pracovnej sily práve z vidieka (napr. v Martine, Trenčíne, Detve). V rámci plánovaného

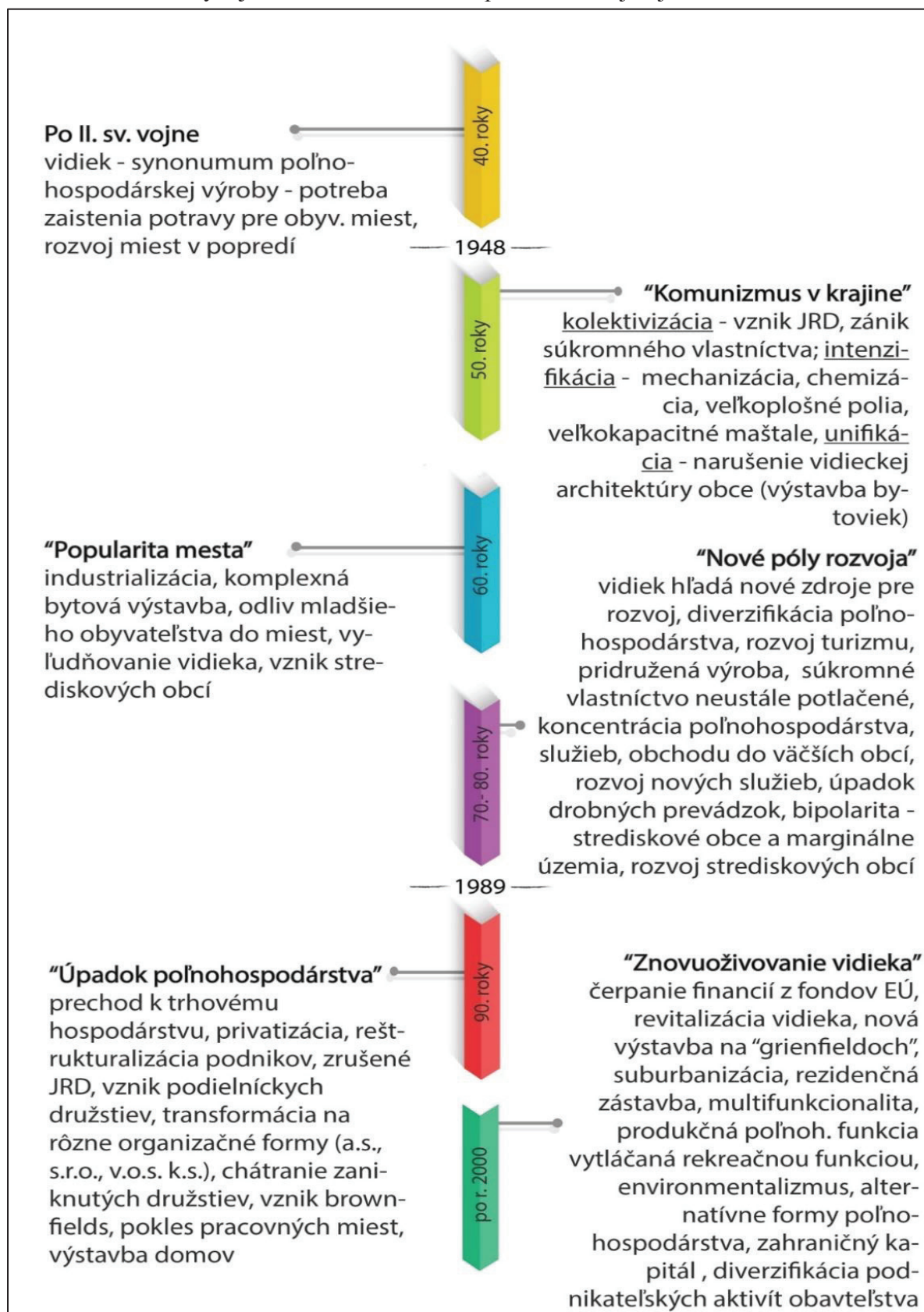
hospodárstva v 70. a 80. rokoch dochádzalo ku koncentrácii poľnohospodárskej výroby do jedného väčšieho podniku, čím vznikli tzv. aglomerované družstvá, ako aj ku koncentrácii jednotlivých aktivít a služieb do jednej obce a vznik strediskových obcí. Vzniká tak rozvíjajúce sa jadro (stredisková obec) a okolo neho dochádza k úpadku okolitých obcí častokrát stavebným uzáverom a obce sa tak stávajú marginálne. V strediskových obciach sa budujú nové školy, nákupné strediská, ktoré často nerešpektujú pôvodný architektonický a urbanistický ráz a do malých obcí dochádzala iba pojazdná predajňa s obmedzeným sortimentom. V strediskovej obci vznikli centrá jednotných roľníckych družstiev a v okolitých obciach boli vytvorené poľnohospodárske dvory. Zubrický (2005) charakterizuje jednotné roľnícke družstvá ako veľkorozmerné budovy, ktoré narušili architektonickú harmóniu obce. Vzhľad obce začali narušovať aj novopostavené viacposchodové bytovky zlepšujúce bytové podmienky najmä pre zamestnancov poľnohospodárskych družstiev. Obce na periférii, vzdialené do strediskovej obce, zaostávajú v rozvoji, častokrát mali stavebný uzáver. Strediskovosťou v ostatných obciach miznú drobné prevádzky obchodov a reštaurácie z malých obcí a dochádza tak k strate ekonomického a sociálneho významu obce (Burian a kol., 2013).

Lipský (2000) poukazuje na to, že koncentrácia poľnohospodárskej výroby v 70. rokoch 20. stor. mala najnegatívnejší vplyv na krajinu a to najmä obsiahlou mechanizáciou a chemizáciou. Z hľadiska vlastníckych vzťahov, prevažovalo družstevné a štátne vlastníctvo, súkromné vlastníctvo bolo úplne potlačené. Agrárny sektor často krát zamestnával tzv. marginálne málo kvalifikované sociálne skupiny, ktoré nemali iné možnosti lokálneho zamestnania. Týmto vznikla skrytá zamestnanosť v poľnohospodárstve. Na zvýšenie zamestnanosti v poľnohospodárstve sa do značnej miery podpísala i nepoľnohospodárska pridružená výrobná činnosť, ktorú poľnohospodárske družstvá realizovali (Dubcová, 2004).

Po páde komunizmu, koncom 80. rokov v strednej Európe sa ekonomika transformovala z centrálne plánovanej ekonomiky na trhové hospodárstvo (tranzitívna ekonomika). Tieto krajiny sa rozhodli pre trhový mechanizmus, pričom hlavnými prvkami reforiem boli privatizácia, reštrukturalizácia podnikov, liberalizácia trhu (Roland, 2000). Od roku 1989 boli pretransformované JRD na „poľnohospodárske podielnické družstvá“. Tieto vydržali len jeden rok, nakoľko boli neskôr zrušené novým zákonom. Poľnohospodárske družstvá sa premenili jednoducho na „družstvá“, z ktorých mnohé v procese vývoja zanikli alebo sa transformovali na rôzne organizačné a právne formy. Návrat pôdy a nárast obchodovania s pôdou umožnili návrat súkromne hospodáriacich roľníkov – farmárov. Nová etapa vývoja vidieka na Slovensku nastala po vstupe Slovenska do Európskej únie v roku 2004. Tieto premeny spôsobili na vidieku zánik mnohých poľnohospodárskych družstiev a podnikov a ich následné, resp. nedostatočné využívanie a chátranie priestorov súviselo so vznikom brownfields.

Mnohé poľnohospodárske podniky sa týmto stali súkromnými podnikmi. Do popredia sa dostali súkromné subjekty. S procesom transformácie súvisel aj prudký pokles pracovných miest v poľnohospodárstve a počet pracovných miest určených najmä pre menej kvalifikovanú pracovnú silu. Obmedzené zručnosti a nízka kvalifikácia bránili obyvateľom uplatniť sa na trhu práce.

Obr. 1: Časová os vývoja vidieka na Slovensku po II. svetovej vojne

Zdroj: spracované autorkou, 2016